

Николај Кулумзин, Париз

УЧЕЊЕ СЕРГИЈА БУЛГАКОВА О ЦРКВИ

По оцу Сергију Булгакову (1871—1944), Црква је пре свега наш живот у Светоме Духу, који нам је послан на дан свете Педесетнице и који се шаље непрестано вернима до данас. У Духу Светом ми постајемо чланови Тела Христовог, у Духу постајемо деца Божја. Зато, живећи у Духу, новозаветни писци, а такође и древни свети Оци, говоре о Цркви исходећи из свог духовног искуства. Они нису говорили о Цркви као о неком предмету о којем се може говорити са спољашње стране. То се може рећи и о неким савременим руским болословима, који се нису спремали да стварају сколастичко-мртву еклисиологију. Они су такође говорили из личног искуства живота у Цркви, искуства које су желели богословски описати. Такав је био, у 19. веку, Алексеј Степанович Хомјаков. У 19. веку иступа такође и фигура оца Сергија Николајевича Булгакова.

У овој расправи ми не намеравамо да се удубљујемо у софиолошке идеје оца Сергија, него само да изложимо његов богословски поглед који се тиче бића Цркве. Стога нам се чини згодно рећи претходно неколико речи о животу и стварању оца Сергија Булгакова.

*

ЖИВОТ И ДЕЛА. Његов животни пут није био једноставан: удео који му је припао од Бога, по сопственим речима о. Сергија, био је „тежак“ (А. З. 19).¹ Питања, која је пред његово сазнање стављао живот, била су увек оштра. Још у духовној школи (1881 до 1884), а после и у Орловској богословији (1884—1886), дечака Сергија, свештеничког сина, почели су да интересују проблеми на које ни школа, ни окружавајућа црквена провинцијална средина није била способна да да одговор. Одлазећи у гимназију, затим на универзитет, он убрзо постаје професор економије (Кијев, Москва), и — марксиста. У кругу „интелигентштине“ он је, како је после и сам признао, био отрован отровом њезиних револуционарних стремљења. Његова вера, ако се и није сасвим угасила, у сваком случају

¹ Проф. С. Булгаков, А. З. (*Автобиографическије заметки*), Париз 1947.

се помрачила; но свој атеизам и свој нихилизам он и прихвата и носи као неку хајину „с тубих леђа“ (А. З. 31), што му, уосталом, не смета, како о томе сведоче његови савременици, да буде изузетан мислилац на свом научном пољу.

Почетак новог столећа прошао је у знаку постепеног повратка Сергија Николајевича Булгакова у крило Православне Цркве. Године 1905. он још учествује у припремању револуције, но сам призор револуционарних манифестација њему се чини дубоко одвратним. Револуција 1917. године открива му пут ка свештенству. Изгнан од совјетске власти из Русије 1923. године, отац Сергије се убрзо налази на челу Православног богословског института у Паризу (1925), који је основао митрополит Евлогије. До саме своје смрти (1944), он се потпуно предаје служењу у храму преподобног Сергија, предавањем богословља на Богословском институту и писањем богословских дела.

Да кажемо неколико речи и о стваралаштву о. Сергија.

*

У основу свог богословствовања отац Сергије је несумњиво ставио основне догмате Православне Цркве, које је он добро проучио и знао. Но, његов необично стваралачки начин мишљења побуђује га на непрестано продубљивање њиховог богословског разумевања. Пред његовим сазнањем постављала су се стално нова питања, заоштравале се нове антиномије, које су тражиле своја решења.

По сведочанству његових још живих слушалаца, док је држао своја предавања из догматског богословља отац Сергије никада није дозвољавао себи да излази из оквира традиционалних одредаба Цркве. Но, то још не значи да су његова предавања била сувопарна, шаблонска и школско-сколастичка. Будући и сам дубоким мислиоцем, он је умео да развије код својих младих слушалаца истинити интерес за богословље, да открива пред њиховим унутрашњим сазнањем праву озбиљност и важност богословствовања. Осим тога, остаје несумњиво да је Булгаков поседовао такође и веома јак филозофски ум. Није случајно да су два основна дела, издата на Западу, о руској философији — Николаја Онуфријевича Лоског и оца Василија Васиљевича Зјенковског — посветила посебну пажњу Булгакову као филозофу, нарочито Зјенковски, суочен и сам с проблематиком Булгакова. Ипак, он се односи према свом колеги са извесном критичношћу, али у исто време подвлачи да „огромно богатство које се налази у његовим делима неће пропасти за будућност руске философије, ако јој та будућност буде дарована“ (И. Р. Ф. т. II, 457).

У основу Булгаковог погледа на свет лежи филозофски проблем о међусобном односу Бога и света, апсолутног и тварног, небеског и земаљског. У потпуности је правилно то што је своје двотомно дело о Булгакову, ученик и друг оца Сергија — Лав Александровић Зандер, сам такође филозоф, назвао „Бог и свет“. Тај се проблем поставио пред сазнањем Булгакова још до његовог повратка

у Цркву; но сада га је он решавао већ богословски, понирући у тајну Христовог Богочовечанства, у тајну несливеног но и неразделеног сједињења у Христу двеју природа, Божанске и човечанске. Богословско промишљање и осмишљање христолошког догмата представља несумњиво главну заслугу оца Сергија Булгакова.

Треба додати и то да је за решење постављеног питања о међусобном односу Бога и тварног света Булгаков увео идеју *Софије*, тј. Премудрости Божје, идеју наслеђену од философа Владимира Соловјева и његовог личног пријатеља оца Павла Флоренског. Својим философским умом, а такође и захваљујући, може бити, својственом поетском надахнућу, Булгаков је назрео у Божанству Његову Софију, Његову Премудрост, предвечну и нетварну, обраћену к свету, а у свету — Софију тварну, у њега заложену при стварању, и обраћену ка Божанству...

У православном свету су била изречена оштра богословска несллагања са софиолошким поставкама Булгакова. Сам отац Сергије никада никоме није наметао своју софиологију и, што је важније, није је сматрао за „непогрешиву“ систему, те према томе није осуђивао оне који се с њим не би слагали: „Ја никада, говорио је он, ни на делу, ни у мислима, ни у осећањима нисам мислио да окривљујем за јерес или за неверност Православљу оне који се с њом (са софиологијом) не би слагали, сматрајући да сва та проблематика или доктрина још припада области богословског расуђивања, мада садржи у себи зрно теологумена“ (Доклад. 31).² Расуђивање о богословским питањима увек се допуштало у Цркви, мисли Булгаков, докле год Дух Свети „није откривао црквену истину саборном сазнању Цркве“ (Ibid.) Из овога следи да, уколико је отац Сергије свесно себе подчињавао суду Цркве, њега не треба сматрати јеретиком, чак и ако останемо несагласни са његовим учењем о Софији, са његовом софиологијом.

У даљој нашој расправи, као што рекосмо, ми се ограничавамо само на излагање основних претпоставки оца Сергија о Цркви, не удубљујући се више у суд о његовим софиолошким тумачењима.

*

УЧЕЊЕ О ЦРКВИ. У општем контексту проблема односа Бога и света, Булгаков је у Цркви видео њену богочовечанску природу. Своју еклисиологију он је ставио у директну зависност од православног учења о богочовечанству Христа и од православног учења о човеку. На тај начин, његова прозрења из области антропологије и области Христологије легла су у основу његовог учења о Цркви.

О ЧОВЕКУ И О Његовом Назначењу. Хришћанска антропологија израста из библијског учења да је човек створен по образу и по подобију Божјем (I Мој. 1, 26). У сагласности са учењем Отаца (Оригена, а такође Василија Великог и др.), Булгаков разликује

² Докладная записка прот. С. Булгакова о Софии, Париз, 1935.

појам подобја од појма образа. „Образ Божји, говори он, дат је човеку; он је усађен у њега као неуклоњива основа његовог бића; подобје је оно што остварује човек на основу тога образа, као назначење његовог живота“ (С. Н. 310).³ „Образ Божји је онтолошка неотуђива основа, првобитна сила која је усађена у човека за његов живот и стваралаштво“ (А. Б. 169).⁴ „Подобније пак у човеку је слободно остварење човеком свога образа“ (Ibid.). „Човек, продужује своју мисао отац Сергије, није могао бити одмах створен као савршено биће, у којем би образ и подобје... одговарали једно другоме, зато што би он тада био бог, и то не по благодати и по уподобљењу, већ по суштини“ (С. Н. 310), јер се, „образ и подобје поистовећују једино у Богочовеку“ (А. Б. 169). Чак и онда када отац Сергије изражава, као напр. овде, опште признато учење Цркве, формулације његових мисли завршавају се са својом силом и смелошћу. Отац Булгаков смело наглашава високо назначење човека. „Бог, вели он, стварајући човека, као највишу и свеопшту слику, свега створеног, удахњује у њега душу живу из своје сопствене природе, као да дели самог Собом, Свој сопствени живот (Н. А. 126).⁵

Човек је предначачен да „постане“ „бог по благодати“ или „створени бог“, без обзира на сву привидну противуречност упоредбавања тих речи...“ (Н. А. 126). Но, да постане „бог по благодати“ човек је предначачен једино утолико уколико је добио „подобје Божје“ као заданост, као залог стваралачке, не пасивне делатности, као заповест да стално остварује своје царско назначење у свету. Но, уколико је такво предначачење човека као „тварног бога“, самим тим се подразумева и права духовна слобода тога човека, који је призван да буде не роб него да постане син у дому Очевом (Рим. 8, 15 и др.). Само достигнувши духовну слободу, човек може остварити своју богоподобност; човек лишен слободе неизбежно би се затворио у неку статичку даност. Човек који не би имао духовну слободу, не би био образ Бога, коме је својствено стваралаштво, а стваралаштво без слободе престаје да буде стваралаштво.

Учењу о човечанској богоподобној слободи посвећене су код оца Сергија странице непоновљиве по важности и богатству. (Н. А. 136—177). „Човеков је живот означен, вели он, непрекидним личним самостваралаштвом“ (Ibid. 147), зато што је слобода углавном „персонална“, пошто је она „укорењена у животу личности“ и „јесте њено разоткриће“ (Ibid. 141). Јер је „слобода дана човеку стваралачким актом Божјим, који призива твар к бићу“ (Ibid. 156). Она изражава образ Божји који је дат човеку при његовом стварању, зато је она неодузимљива од човека, као што је неотуђив у њему и образ Божји. Наравно, апсолутна слобода, која би одговарала „Божанској свемоћи и самоопредељењу“ (Ibid.), нама није дана. Но, ова релативна слобода, коју смо добили као могућност

³ С. Н. (*Свет невечерний*), Москва, 1917.

⁴ А. Б. (*Агнец Божий*), Париз, 1933.

⁵ Н. А. (*Невеста Агнца*), Париз, 1945.

стваралачког живота, као могућност изражавања наше личности, она остаје у нама као неотуђиви дар од Бога. Слобода не може бити од нас одузета, „макар колико се подвргавала дејству било каквог спољашњег насиља“ (Ibid. 149).

Питање о пореклу зла, које је увек и свуда беспокојило људе, објашњава се у библијско-хришћанском сазнању човековом слободом. „Где треба тражити последњи узрок човековог пада, пита се Булгаков? Да ли у саблазни Ђавола, без којег не би ни дошло до искушења, или пак у самој природи Адама? Очеvidно, у овом последњем. Њему, самоме Адаму, тј. његовој слободи упућена је била заповест Божја. Она је у себи садржавала питање на које је било могуће одговорити различито: да или не“ (А. Б. 171). Призван стваралачком, а према томе и слободном остварењу своје *са-образности* Богу, човек се није показао способним да да Богу позитиван одговор.

О ОВАПЛОЋЕЊУ СИНА БОЖЈЕГ „РАДИ НАС ЉУДИ“. У указу Московске патријаршије од 7. септембра 1935. године, у којем се осуђује Булгаков, изражено је мишљење, са потписом митрополита Сергија, које нас је, морамо признати, зачуло.⁶ Наиме, указ говори: да се Адам у рају није подчинио искушењу и да је истрајао у добру, човек би нормално узрастао у подобије Божје..., и због тога очовечење Сина Божјег не би имало места“ (Ibid. 10). Није могуће, примећује сам Булгаков у своме одговору, да боговаплоћење, а такође и испуњење Божјег промисла о свету и човеку, које је везано са њим, „дугује своје порекло Ђаволском лукавству“ (Ibid. 41). Боговаплоћење, по мишљењу Булгакова, није могло да буде „случајност“, изазвана човековим падом, којег је могло и да не буде (Ibid. 40). Уосталом, сам је отац Сергије признавао да је за већину богослова очовечење Сина Божјег представљало само акт „искупљења и примирења Бога са палим човеком“. Они су, вели Булгаков, видели у оваплоћењу само његов „сотериолошки карактер“ (А. Б. 193). Међутим, се мисао оца Сергија простирала даље: он јасно говори да долазак Сина Божјег у свет треба схватити не само као спасење човека од греха, него углавном као неко „изначално благовољење Божије према човеку, које је постојало пре стварања света“ (А. Б. 192).

До стварања човека Бог је на своме вечном савету предвидео оваплоћење Сина Божијег ради човека, кога је Он створио по своме образу и подобију. За потврђење својих речи отац Сергије наводи оно место Светога Писма где је за Сина Божијег речено да је Он „јагње које је одређено још прије постања света, а јави се у пошљедња времена нас ради“ (1. Петр. 1, 20). Стога се може рећи да се Син Божији јавио не само да би обновио у нама образ Божији, помрачен нашим гресима, него углавном зато да би у себи самом, тј. у Логосу оваплоћеном, ми остваривали нащу подобност Богу, дат у Логосу оваплоћеном, ми остваривали нащу подобност Богу, јату нам као задатак пре грехопада. То остварење од стране човека његовог подобија Богу, Свето Писмо назива причешћем Божанској природи (2. Петр. 1, 4), а светоотачка литература — обожењем.

⁶ Указ *Московской Патриархии о Софии Премудрости Божией*, Париз, 1935.

По мишљењу оца Сергија речи Символа Вере „нас ради чело-вјек и нашего ради спасенија шедшаго с небес и воплотившаго-сја...“ означавају да се Син Божији оваплотио не само ради нашега спасења од греха, него првенствено „ради нас људи“: да би се у Сину, који се оваплотио, остварило вечно назначење човека. Ако је обожење човека вечно предвиђено Богом, а остварује се у Сину који се оваплотио, онда је и само боговаплоћење морало бити вечно предвиђено унутар Свете Тројице. Боговаплоћење је, тим самим, унутрашња основа стварања (света и човека), његов циљ и узрок“ (А. Б. 196).

Наравно, отац Сергије признаје да се Боговаплоћење де факто јавило такође и као резултат човековог пада, „као сретство спасења и искупљења“ (Ibid.). Но, на истом месту он се ограђује и тврди да, без обзира на човеков пад, оваплоћење је сачувало „сву пуноћу свега значења изван предела искупљења, јер се оно не исцрпљује овим последњим“, зато што је „Бог створио свет за Боговаплоћење, а не зато што је свет изнудио од Бога Боговаплоћење кроз грехопад човека“ (Ibid.). Ипак, додаје отац Сергије, конкретно Боговаплоћење свршило се управо као искупљење, и ми треба да га разумемо као такво“ (Ibid.).

*

О ЦРКВИ. Екслиологија оца Сергије произилази из основних христолошких и антрополошких претпоставки његовог богословља, о којима смо већ говорили. Но, пре свега, Црква је за њега предмет вере, коју је Апостол Павле одредио као „тврдо чекање онога чему се надамо, и доказивање онога што не видимо“ (Јевр. 11, 1. — О. У. Ц. I, 53).⁷ Црква је предмет вере; зато је њу немогуће, по мишљењу Булгакова, показати ономе који не верује..., али за онога који верује она је потпуно опипљива и видљива (Ibid. I, 55). Износећи укратко мисли Булгакова, Зандер говори да, ако Црква и јесте „објективни факт, она је невидљиви мистични живот; она може бити примљена само духовним животом, причешћем божанској благодати“ (Бог и Мир, 276). „Живот Цркве је тајна вере, која се открива само у животном искуству њених чланова“ (О. У. Ц. I, 55). Отац Сергије наравно признаје да је Црква друштво, установа, организација, но та видљива емпиричка Црква не поклапа се, по његовом мишљењу, са њеном ноуменалном дубином...“ (Н. А. 295).

Сагласно Булгакову, Црква је „тајна над тајнама“ (Н. А. 297), зато што је „сва историја Цркве тајанствена“ (О. У. Ц. I, 155), и то због тога што се у целој историји, која претходи Боговаплоћењу, постепено разоткривала тајна предвечног предвиђања Божијег о тварном свету, да би се у потпуности разоткрила у новозаветном откривењу, у Христу, тј. у Цркви. Зато Црква по речима Булгакова, већ јесте непрекидна тајна, која се појављује „и у свакој тајни“ (Ibid.). Црква је, на тај начин, тајна над тајнама, светајна (Н. А. 297).

⁷ О. У. Ц. (Очерки учения о Церкви), часопис „ПУТЬ“ (Париз), 1925, I.

Појам тајне се често среће код Апостола Павла, разуме се не у смислу тајне-енигме или тајне-загонетке, него у смислу тајне предвечног савета Божијег о човеку, која се открива једино у Христу (1. Мојс. 1, 26—27), тајне вечног предназначенога човека, који је створен по образу Божијем, тајне његовог избора пре стварања света (Еф. 1, 4), тајне нашег вечно предвиђеног усиновљења Богу Оцу (Еф. 1, 5), тајне премудрости Божије „скривене, коју је Бог предначинио пре векова за славу нашу“ (1 Кор. 2,7). Та тајна која „у другим нараштајима није била казана синовима човечијим“ (Еф. 3,5), и била је сакривена од анђеоског света (Еф. 3,10; 2. Петр. 1,12). Наравно, старозаветним изабраним пророцима дата је била вера у будуће спасење човека, но у потпуности тајна замисли Божије о човеку могла је бити откривена светим апостолима Духом Светим само после јављања у свет Сина (Еф. 3,5) и, према томе, само у Христу, тј. у Цркви.

Објављивање ове тајне било је дело апостола Христових, како о томе сведочи сам Ап. Павле, коме је од Бога била дата „благодат да објави међу незнабожцима неисказано богатство Христово, и да открије свима шта је служба тајне од постања света сакривене у Богу, који је саздао све кроз Исуса Христа; да се кроз Цркву сада обзнани поглаварствима и властима на небу многоразлична мудрост Божија, по наредби вековној, коју учини у Исусу Христу Господу нашему“ (Еф. 3,8—11).

У тајни Цркве, човек као образ Божији, помрачен грехом, просвећује се благодаћу Божијом; онај који верује добија оправдање, познаје своје вечно призивање. У Цркви, са Христом, човеку се даје благодат усиновљења Духом Светим (Римљ. 8); даје му се благодат да постане причесник „Божије природе“ (2. Петр. 1,4); он чује „заповест да постане Бог“ (Василије Велики).

У тајнама Цркве човек, као члан тела Христовог, призива се на усиновљење, на обожење, тј. у сједињење са Христом. Подобије Божије, које је човек добио као задатак при своме стварању, остварује сада помоћу Духа Божијег у Цркви, тј. у Сину оваплоћеном који је сјединио у Себи божанску и човечанску природу. „Стога, говори Булгаков, учење о Цркви, као телу Христовом, скрива у себи учење о човеку и његовом односу према предвечном богочовечанству, као својој основи“ (Н. А. 284). У Цркви верујући живе тајнама, али, додаје Булгаков, у основи свих разних тајни и тајнодејстава стоји тајна над тајнама, светајна, која је сама Црква, као Богочовечанство, као што су Боговаплоћење и Педесетница Духа у њиховој постојаној сили“ (Н. А. 296). У догмату о Богочовечанству Булгаков је видео решење основног философског проблема, који га је очевидно одавно мучио, проблема о узајамном односу Бога и света, Творца и твари. Црква, као Богочовечанство, као тело Христово и храм Духа Светог, вели он, представља собом сједињење божанског и тварног начела, њихов узајамни, неразделиви и несливени однос“ (Н. А. 285).

У Христу, тј. у Цркви, разоткрива се циљ стварања света, постаје јасно зашто је Бог створио Космос и у њему човека. „Господ

је створио свет за човека, а човека је створио да би имао у њему Себи друга, да би га учинио чедом Божијим, присајединио га божанском животу“ (О. У. Ц. I, 51). Бог „створи ипостасног човека из небића по своме образу и подобију“, говори отац Сергије, „и ту људску ипостас хоће да присаједини љубави Својој и Своме животу, да би је потпуно обожи, и створио из човека „бога по благодати“. То и означава, продужује Булгаков, створити га за Цркву и ради Цркве, јер она и јесте благодатни живот обожене твари (О. У. Ц. I, 57). Према томе, Црква је циљ стварања, јер се у њој остварује извечно предвиђено назначење човека.

Мисли Булгакова, које смо до сада наводили, чине нам се неоспорене и не противурече правом библиском и црквеном сазнању. Али, мисао Булгакова је ишла даље. Класично, традиционално-црквено богословље, према којем је он исповедао верност и које је сам стваралачки преживљавао и изражавао, показало се у његовом сазнању као јака основа за развијање његових личних, али већ софиолошких стремљења и схватања.

Софија и софиолошко схватање Цркве. Најбољу критику софиологије Булгакова читалац може наћи код о. В. Зјенковског (И. Р. Ф. II, 430—457). Зјенковски мисли да се пред Булгаковим, још до његовог повратка у крило Цркве, поставило питање: „Да ли је могућа научна теорија прогреса?“ (Ibid. 434). Одговор на постављено питање Булгаков се трудио да нађе у философским погледима Вл. Соловјева о „свејединству“, а затим, на путу тражења „религиозно-метафизичког“ основа идеје свејединства, ум Булгакова је био очаран идејом Софије (Ibid. 437).

Зјенковски је на интересантан начин проследио даљи постепени развој философије Булгакова. „Док Булгаков, говори он, није распространио идеју свејединства изван предела космоса“ (Ibid. 448), или другим речима, када је он видео Софију Божију само у пределима тварног света, тада је у систему Булгакова „било више целисходности“ (Ibid.). Зато што, мисли Зјенковски, „система свејединства остаје исправна, уколико она укључује у себе само космос“ (Ibid.). Но, већ у раним делима Булгакова „појам Софије, остајући космолошким појмом, раздељује се: делом је Софија још у пределима света, делом је она већ изван њега“ (Ibid. 443).

У својој последњој великој трилогији, написаној у емиграцији, нарочито у „Агнец Божији“ и у „Невесте Агнеца“, непрестано тремећи разумевању свејединства, Булгаков се стара да изједначи Софију Божанску и Софију тварну (А. Б. 148—149). „Божанска Софија, мисли сада Булгаков, постаје тварном Софијом при стварању света“ (А. Б. 149). „Једна иста Софија, говори он, открива се у Богу и у тварном свету“ (А. Б. 148), при чему се Софија сада изједначује са Божанском „усијом“, тј. са суштином Бога (А. Б. 125). Такав коначни поредак у систему Булгакова изазвао је беспштедну критику од стране Зјенковског. „Када је Булгаков, вели он, богословски прерадио свој систем, ставши на позицију софиолошког монизма, онда његов систем очигледно није успео“ (И. Р. Ф. II, 449). Булгаков је с једне стране, подвлачи Зјенковски, остао „стран саблазни божан-

ствености света“;“ разликовање Апсолутног и космоса у свој својој сили сачувало се у њега до краја“ (Ibid. 439). Но, с друге стране, исти Зјенковски примећује да „из јединства Софије у два вида“ проистиче „несхватљива формула да је свет и створен и није створен“ (Ibid. 447 — Н. А. 70). Исту тешкоћу у систему Булгакова види и философ Николај Лоски.

Немогуће је не указати на то да оба философа, и Зјенковски и Лоски, гледају систем Булгакова с чисто философске тачке гледишта. Богословских погледа Булгакова они се не дотичу или их се дотичу само површно. У самој ствари, решење питања о Богу и свету, које је узнемиравало Булгакова, он је тражио у осмишљењу догмата о Богочовечанству Логоса. Сам факт сједињења у Христу двеју природа, Божанске и човечанске, по мисли Булгакова, могуће је само „при услову позитивног узајамног односа“ тих природа (Н. А. 282). Према томе, Софија Божанска и Софија тварна су у узајамном односу. Зато је и тајну Цркве Булгаков морао видети зофијно: Црква и „јесте Софија“, говори он, „божанска и тварна, у своме сједињењу, при чему сједињење није мешање него је сам тварни живот прожет зрацима Божанства њихов синергизам“ (Н. А. 294). У традиционалном богословљу тајна Цркве разоткрива се у философски недокучивој тајни Богочовечанства Логоса, без уношења појма Софије.

Мисао Булгакова је пошла даље: уколико је за њега Софија божанска, свет божанских идеја о тварном свету, уколико је та Софија, по његовим речима, „предвечни образ и основа Цркве“ (О. У. Ц. I, 56), уколико он њу може да замисли једино као вечно саприсутну Божанству. На исти начин и Богочовечанство Сина Божијег Булгаков једино може да замисли као предвечно, пошто је Логос за њега Божански Преобраз тварног човека. Булгаков говори не само о извечно предодређеном и у историји свршеном Боговаплоћењу, него далеко чешће говори о извечном Богочовечанству Сина, и у том вечном Богочовечанству види основу тајне Цркве и могућност да се говори о монизму Софије...

Ми свесно завршавамо овај параграф о Софији са три тачке.

Друге мисли Булгакова о Цркви. Чини нам се да има много чега вредног код Булгакова што није директно везано са његовом софиологијом. Изгледа, да нико као о. Сергије није тако јасно нагласио „диадички“, по његовом изразу (тј. двоструки) карактер Цркве: „На основу тог диадичког карактера Цркве, вели он, о њој је подједнако речено вернима: Ви сте тело Христово; ви сте храм Духа Светога; јер једно без другог није могуће. И свака еклисиологија, која се оријентише монистички, а не диадички, јесте дефектна“ (Н. А. 289).

С једне стране, у Христу као Богочовеку, човечанство се сјединило, несливено и неразумљиво, са Божанством и поново је добило своје истинито првобитно стање, ослободило се од трулежи и кварежи. Предодређено за уцрквљење, оно је и постало Црква у Христу, која је у потпуности примила Божански живот, постало је обоже-

ним човеком“. „Потпуно обожење људске природе у Христу, завршава своју мисао о. Сергије, и јесте Његово оснивање Цркве“ (О. У. Ц. I, 60). Ипак, продужије о. Сергије, духовно биће Цркве не може да се исцрпи једино опредељењима (дефиницијама) које се односе на јединство са Христом, јер то јединство повлачи са собом и усељавање Духа Светога, или се њиме условљује. Обожење се свршава Духом Светим за оне који се облаче у Христа. Стога и Црква треба да буде схваћена као сместиште дарова Светога Духа, које води свој почетак од силаска Светога Духа на Апостоле (О. У. Ц. I, 64). „Црква, говори отац Сергије, јесте дијадичко откровење Логоса и Духа“ (Н. А. 283), и управо због тога она поседује ризницу вечног живота у Христу и Светој Духу“ (О. У. Ц. 65).

Такав поглед на Цркву потпуно одговара еклесиолошком учењу Новог Завета и посебно Апостола Павла, који говори о Цркви као грађевини која је утврђена на темељу Христу, који је њен крајетаони комен, и истовремено говори о Цркви као Храму Духа Светога (1. Кор. 3,10—17; Еф. 2,19—22). Он такође говори о Цркви као Телу Христовом, указујући притом да су његови чланови напојени једним Духом (1. Кор. 12,3—27). У Јеванђељима (Мр. 2,19 = Мт. 9,15 = Лк. 5,34), а такође и у Посланици Ефесцима говори се о Цркви као о Невести Христовој. На Булгакова као софиолога, којему је та слика Цркве била особито драга, посебно је остављао утисак онај призив у последњим стиховима Апокалипсиса, којим се „Дух и Невеста“ обраћају Христу: „Дођи!“ (Апок. 22,17).

О рецепцији. Интересантно је подвући и нагласити ону ватреност са којом се отац Сергије односио према мислима Хомјакова односно црквене рецепције (тј. односно усвајања одлука): „Јасна и радикална поставка питања о вероучитељном ауторитету у Православљу припада Хомјакову, који је тиме уписао своје име неизбриливо у историју православног богословствовања“ (О. У. Ц. II, 48).

Црква не зна, утврђује сам Булгаков, за непогрешивост једног епископа. Иако „Васељенски сабори, како он каже, по практичком сазнању Цркве чине спољашњу црквену власт“ (Ibid.), Црква је ипак себе сазнала слободном да прими или да одбаци њихова опредељења, с обзиром на то, да ли их је налазила одговарајућима или противнима својој вери, своме предању или својој унутрашњој мисли (Ibid.). Православна Црква не зна „спољашњи орган непогрешивости“, говори о. Сергије, „јер чување истине поверава се црквеном народу, као црквеном телу“ (Ibid.). Отац Сергије понавља речи Хомјакова: „Познање црквених истина дато је љубави хришћанској и нема другог чуvara осим те љубави“ (Ibid.).

Друге теме: јерархија. Интересантно су развијене у Булгакова теме о општем свештенству (Н. А. 303), о апокатастази (Н. А. 575), о космичности Цркве... Између ових и других могућих тема ми се задржавамо на учењу оца Сергија о црквеној јерархији, о којој је он говорио углавном у вези са црквеним тајнама.

Иако је Црква, мисли отац Сергије, „као мистично тело Христово, Храм Духа, Невеста Агнеца“, Богочовечанство „у исто време

небеско и земаљско, Божанско и тварно, у Халкидонском сједињењу двеју природа у Христу“ (Н. А. 294), ипак је она, додаје он, „супстински исторична, тварним својим лицем она припада историји“ (Ibid.). Она се јавља „као друштво, организација“ (Ibid. 295), но управо у том лику „емпиричка Црква се, по мишљењу Булгакова, не слаже у потпуности са Црквом као Богочовечанством, са њеном ноуменалном дубином“ (Ibid.). У свести Булгакова, очевидно, урезала се бојазан да не дође до „нездраве клерикализације у догматском учењу о Цркви и у црквеној пракцији“, која је увек могућа у црквеном животу (Ibid. 299). Стога, мисли о. Сергије, „јерархична сакраментална организација (Цркве) није адекватна или апсолутна појава Цркве, чиме се и установљује њена извесна релативност“ (Ibid. 298). Али, важно је приметити да се на тој истој страници отац Сергије ограђује: „Јерархија, се појављује, у првом реду у вези са свршавањем тајни, пре свега свете евхаристије“ (Ibid. 298). А затим вели: „Не може се допустити да постојање јерархије буде проузроковано једино историјском случајношћу или практичним потребама, а не божанским установљењем“ (Ibid. 298).

*

У закључку треба рећи да је отац Сергије Булгаков — и у гоме је, видели смо, његова главна заслуга — своје учење о Цркви повезао пре свега са учењем о човеку, којег је Бог створио по Својем образу и подобију, и који је предначинчен да у слободи остварује ту замисао Божију; и друго, повезао га са догматом о оваплоћењу Сина Божијег, које је предвиђено од Оца још од стварања човека.

Са руског превоо:
Никола Црнокрак

Резюме

Николай Кулумзин

УЧЕНИЕ СЕРГИЯ БУЛГАКОВА О ЦЕРКВИ

В начале статьи проф. Кулумзин даёт основные данные о жизни и трудах Сергея Булгакова, а затем касается вопроса софиологии, его учения которое оспаривается и не признаётся православием.

Учение Булгакова о Церкви автор излагает начав с его учения о человеке и его назначении, а затем всячески с учением Булгакова о Воплощении. Далее автор приводит софиологическое понятие Церкви по Булгакову, пытаюсь уяснить его из самой концепции Булгакова. В конце приводятся и некоторые другие мысли Булгакова о Церкви, как например значение Духа Святого в Церкви и его мысли о иерархии.

Zusammenfassung

Nikolaj Kulumzin

DIE LEHRE DES SERGIUS BULGAKOV ÜBER DIE KIRCHE

Professor Kulumzin gibt zunächst grundlegende Daten über das Leben und Werk des Sergius Bulgakov, befasst sich aber dann mit Fragen seiner Sophiologie, einer Lehre, die unstritten und unannehmbar bei den Orthodoxen ist.

Bulgakov's Lehre selbst über die Kirche legt der Autor aus beginnend mit der Lehre über den Menschen und seiner Bestimmung, und dann in Zusammenhang mit Bulgakov's Lehre über die Menschwerdung. Weiterhin behandelt er Bulgakov's sophiologisches Verständnis der Kirche indem er versucht ihn durch Bulgakov's System selbst zu verstehen.

Zum Schluss legt er auch einige andere Gedanken Bulgakov's über die Kirche aus, wie über die Rolle des Heiligen Geistes in der Kirche und über die Hierarchie.